

20-11-1924

924

ગુજરાતી પત્રકાર પરિષદ-અમદાવાદ.

શનિવાર, તા. ૧ ડી નવેમ્બર ૧૯૨૪.

127

સ્વાગતનું લાપણ

Regd 42

પત્રકાર બહેઓ, વર્તમાનપત્રોના કાર્યમાં રસ ધરાવનાર મિત્રો અને અન્ય શુદ્ધરો !

ગુજરાતના આ પાટનગરમાં તમે સર્વે આ પ્રાંતમાંથી તેમજ ઇલાકાનાં જૂઠાં જૂઠાં સ્થળો ખાતેથી અમારા આમંત્રણને માન આપીને પધાર્યા છો, અને અમે અમારા પત્રકાર મંડળની બાહ્ય વચમાં જ આ પરિષદ બોલાવવાનું સાદસ કયું છે તે પ્રત્યે તમેએ સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે, તે માટે તમે સર્વેનો આભાર માનનાં હું ગુજરાત પત્રકાર મંડળ તરફથી તમે સર્વ બહેઓનું સ્વાગત કંઈ છું. અમારા મંડળે તમારું સ્વાગત કરવાને માટે અમદાવાદના જ નહિ પણ સમગ્ર હિંદુસ્તાનના એક માનવંત પત્રકાર મહાત્મા ગાંધીજીની પસંદગી કરી હતી, અને અમારા મંડળ પ્રત્યે તેમજ આ પરિષદ બોલાવવાના કાર્ય પ્રત્યે તેમણે જે દિલ્લેમાંથી દર્શાવી હતી, તે જ્ઞતાં તેમના તરફના સ્વાગતના શબ્દો વધારે પ્રસંગોચિત થઈ પડત. પરંતુ અમે તેમની અમુખ તરીકે પસંદગી કરી ત્યારબાદ અવનવા સંયોગો ઉપજ થયા. મહાત્માજી દિલ્હી ખાતે ગયા, ત્યાં તેમનું હૃદય હિંદુ-મુસ્લીમ અણબનાવોથી હુલાયું અને તેમણે ઉપવાસ આરંભ્યા. આ કારણથી તે સ્વાગતમંડળનું અમુખસ્થાન સ્વીકારી શક્યા નથી અને અમે પણ તેમની નબળી તબીયતને તબ્દી આપવાને વધારે આગ્રહ કરવાનું ઉચિત માન્યું નથી. જેમ અમારું મંડળ હજી બાળક અવસ્થા ભોગવે છે, તેમ અમારી તૈયારીઓ પણ ટૂંક સમયની જ છે, એટલે આપ સર્વેની બરદાસ્ત કરવામાં તેમજ અમારી પત્રિકાઓ સર્વ પત્રકારોને પહોંચાતી કરવામાં જે કાંઈ કોષ થયો હોય તે તે માટે તમે સર્વેની અમે હાથ ધાર્યો છીએ.

ઈ. સ. ૧૮૧૧ માં અમદાવાદની સ્થાપના થઈ અને મુસલમાનોએ તેની જાહેજસાસી વધારી, ત્યારપછી ૧૭૦૮ માં તે મરાઠાઓના કબજામાં આવ્યું અને ૧૮૧૬ માં તે બ્રિટિશ હિંદનું એક શહેર બન્યું. એ બધા કાળમાં અમદાવાદનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ. અમદાવાદનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ચાલુ જ રહ્યું છે અને વિદ્યાના તેમજ વ્યાપાર-ઉદ્યોગના ધામ તરીકે તેની કાંઈ આંધર ગવાતી રહી છે. ચડતી-પડતીનાં મોજાં તેણે જોયાં છે અને વસતીના વધારા-ઘટાડા તેણે અનુભવ્યા છે, તોપણ તેનું મહત્ત્વ તો ચાલુ જ રહ્યું છે અને આજે આખા મુબઈ ઇલાકામાં તે વસતીમાં તેમજ વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં અમુખથી કિતરતું એટલે બીજા નગરો સંખ્યા છે. જે વખતે અમદાવાદ બ્રિટિશ હિંદમાં બન્યું ત્યારે તે પડતીના કાળમાં કુબકાં ખાતું હતું કારણ કે મુસલમાનો, મરાઠાઓ તેમજ અંગ્રેજોના હુમલાઓથી, મરાઠાઓની રાજ્ય સંબંધી ગેરવ્યવસ્થાથી તથા કુદરતી આફતોથી તે હાલકવાલ થતું જતું હતું અને તેની વસતી માત્ર ૮૦ હજારની રહી હતી. તેનાં સંખ્યાબંધ પરો નાશ પામી ગયાં હતાં. ઇસલામી કાળમાં અમદાવાદ િ તથા શરતી વિદ્યાના ધામ તરીકે જાણીતું હતું પરંતુ અત્યંત પડતીના કાળમાં તેની વિદ્યા

૧૮૨૨-૨૩ નાં દરમિયાન

૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોલેજ

પણ તેમણી રીસાઈ ગઈ હતી અને ધંધા વ્યાપાર વણસતા જતા હતા. અંગ્રેજોના કબજામાં આવ્યા પછી તે સુધ્ધિપત્તિ થવા લાગ્યું હતું. આ કાળમાં દેશી શોણ-પાકશાળ અને મદ્રસાઆદાર કૃણવણીના પ્રચાર થયો, પરંતુ કૃણવણી લેવાની જૂના વખતની જ અસ્ત પામતી હતી. ઈ. સ. ૧૮૨૬ માં અમદાવાદમાં પુનઃ કૃણવણી સંબંધી નગૃતિને આવ્યો અને મુંબઈ શીખી આવેલા શિક્ષકોના વડપણ હેઠળ અંગ્રેજ સરકારે ગુજરાતી નિશાળો કાઢી. આ પ્રમાણે અમદાવાદમાં આધુનિક કૃણવણીનો કાળ માત્ર સો વર્ષનો.

કૃણવણીની અસર મુંબઈ ઉપર તેથી વહેલી થઈ હતી. જે વખતે પુસ્તક જાપીને લાકોના ઉપયોગ માટે પ્રસિદ્ધ કરવાનું કાર્ય પણ શરૂ જ થતું હતું તે વખતે મુંબઈમાં પહેલા ગુજરાતી વર્તમાનપત્ર 'મુંબઈ સમાચાર' નો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૨૨ માં થયો હતો. એ શિક્ષાછાપના છાપખાનામાં છપાઈને પ્રસિદ્ધ થતું હતું. અમદાવાદમાં તો છાપખાનું જ સને ૧૮૪૫ માં પહેલવહેલું સ્થપાયું. એ જ વર્ષમાં અમદાવાદમાં પુસ્તક ગ્રંથિ કરનાર મંડળી સ્થપાઈ હતી અને તેણે પોતાનું શિક્ષાછાપનું છાપખાનું કાઢ્યું હતું. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી ૧૮૪૮ માં સ્થપાઈ અને તેણે પણ પોતાનું છાપખાનું કરી 'અમદાવાદ વર્તમાન-પત્ર' નામનું પત્ર કાઢવાની શરૂઆત કરી, પરંતુ એ પત્રમાંના લેખા સંબંધ મનભેદ પડતાં મી.

ફ્રાન્સ તેમાં લખતા બધ થયા અને તેથી કેટલાક વખત ચાલીને તે બંધ પડ્યું. એ વત-માનપત્ર દર બુધવારે પ્રસિદ્ધ થતું તેથી 'બુધવારેય' તરીકે સોદો તેને ઓળખતા. તેનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ હતું અને માત્ર ૧૨૫ નકલ પ્રસિદ્ધ થતી. 'બુદ્ધિપ્રકાશ' ૧૮૫૦ માં વિદ્યાવર્ધક મંડળીએ આપેલું, તે ૧૮૫૪ માં ગુ. વ. સોસાયટીને હસ્તે આવ્યું. ત્યારપછી 'ગુજરાતીય' બાઈબીકલી નીકળ્યું, 'અમદાવાદ સમાચાર' ૧૮૬૦ માં પ્રસિદ્ધ થયું અને 'સમશર બહાદુર' મુખ્યથી અમદાવાદમાં આવ્યું. આ વતમાનપત્રો પ્રજાની ફરીયાદો જાહેર કરવાને બદલે માત્ર નાની-મોટી ખબરો આપવાની પોતાની ફરજ વધારે સમજતાં. કોઈ વાર તેમાં અંગત ટીકાઓ, મુશ્કરીઓ અને સવાલજવાબોના ઝગડા પણ આવતા. 'પ્રજા-અભિલાષ' ૧૮૬૩ ના અરસામાં જન્મ્યું હતું. શ્રી. પીતાંમરદાસ ત્રિભોવનદાસે કૃણવણીખાતાની નોકરી છોડીને 'હિતેચ્છુ' પત્ર કાઢ્યું હતું અને તેમાં તેજ લખાણો આવતાં, તેમજ લોકોમાં પ્રિય થવાથી આશરે આળીસેક વર્ષ જેટલું જીવન ભોગવવા તે બાબતે આળી થયું હતું. ત્યારપછી 'પ્રજામિત્ર', 'હિંદુસ્તાન', 'ન્યાયદર્શક', 'પ્રતિનિધિ' અને 'ગજપત્રિકા' વતમાનપત્રો નીકળ્યાં હતાં. 'હિંદુસ્તાન' અમદાવાદમાં ઠીક ચાલતું પરંતુ તે મુંબઈ જઈને રામશરણ થયું. આ મધ્યકાળનાં છાપના અધિપતિઓ પોતાની સત્તાના ઉપયોગ ખોટા માર્ગે કરવાને પણ કેટલીક વાર પ્રેરાતા. ધનવાનોની નિંદાઓ છાપવી, ધમકાઓ આપવી, દેશી રાજાઓના સાચા જૂઠા જુઠાઓની વાતો જાપવી તેમને ડરાવવા અને એવા જ ખોટા માર્ગે પેટને માટે પૈસા કમાવવાનો ધંધો પણ કેટલાકે અભ્યાસ કરીયાવાડ એજન્સીમાં પોલીટીકલ એજન્ટોની અને દેશી રાજાઓની સર્વોપરિ સત્તા હોવાથી આવાં પત્રો અમદાવાદમાં આવી ચાલ્યું જમાવતાં અને પછી પોતાનાં બાણ છોડીને રાજાઓ તેમના કાર્યોની તથા બીજાઓ પામેથી નાણાં કમાવતા. 'કાઠિયાવાડના રિઆયતી', 'કાઠિયાવા. સમાચાર' અને 'બીજા' કેટલાંક પત્રો આવાં પ્રયોગો માટે લગાવેલાં પણ ખરાં. 'એક આખરદાર રીડીયાએ એતલ રહેલું', 'જાણનારો એક રાજાએ પોતાની પ્રજા ઉપર જુલમ કરવા માંડ્યો છે અને તે જુલમમાં રાજાના પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ નવાં રાણીનો

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાશ્રિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૮૭૫૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગુજરાતી ૫૦૫૧૨ પરિષદ

વિષય ડેન ૨૩૬૧-૫૨૪

ય છે તે આગળ થયો છે, તે સંબંધી અને તપાસ કરીએ અને તપાસને અતે પૂરી રીતે પ્રસિદ્ધ કરીશું' એવી ધમકીઓ તો આવાં પત્રોમાં સાધારણ હતી, અને તે ધમકીઓ ઓછી કેળવણીના કાળમાં નાણું ખેંચી લાવનારી પણ થતી. એક અધિપતિએ કાઠિયાવાડના રાજાના જીલમની બહુ વાતો છાપેલી, પરંતુ રાજાએ અધિપતિને બોલાવીને ૫૦ રૂપિયા સાપ્તારીના આખા એટલે અધિપતિએ પોતાના છાપામાં છાપ્યું કે 'અમને અગાઉ મળેલી રો ખબરપત્રીએ પૂરી તપાસ કર્યા વિના લખી હતી અને રાજા તથા તેના કારભારીઓ તો ૧ ઉપર સારી પેટે રહેમ રાખે છે।' તેથી ઉલટું એક અધિપતિએ એક રાજાની એવી નિંદા રહી તથા ખોટી વાતો લોકોને મહોંએ કરેલી, તેને પરિણામે રાજાએ તેને પોતાના એક અમલદાર મારફત મહેમાનગૌરી માટે બોલાવી સારી પેટે માર મારેલા અને કેદમાં રાખેલા। આ રીતે પત્રકારની સાચી ફરજોત્તેજી ખ્યાલ ગુજરાતમાં બહુ મોડો આવ્યો છે એમ કહેવું જોઈએ.

વર્તમાનપત્રોનાં આવાં કાર્યોથી તે હીણાતાં રહેતાં, એવામાં અમદાવાદમાં ફેન્ડલી સોસાયટીઓનો જન્મ થયો. એ સોસાયટીઓ 'ડાઈમોની વીમા કંપનીઓ'

નવા યુગનાં વર્તમાનપત્રો.

તે નામે ઓળખાતી. તેમાં વીમા ઉતરાવનારા ધરડામુઠ્ઠાઓનાં વારસોને શરૂઆતમાં મોટી રકમો મળતી તેથી ઘણા લોકો તેમાં નાણું ભરવા લાગ્યા. આ ઉત્તરગી ઠગાઈ થોડા કેળવાએલાઓ જ સમજતા, બ્યારે તે વખતનાં વર્તમાનપત્રો એવી મંડળીઓના લાભની મોટી વાતો કરી, મંડળીઓ પાસેથી જાહેર ખબરોનાં નાણાં અને તે ઉપરાંત લોકોને કાવોન સ્વતંત્ર લખાણો કરવા માટે લાંચ લઈ, પોતાનો સ્વાધ સાધતાં હતાં; આ જ વખતે લોકોની આંખો ઉઘાડવા અને એવી મંડળીઓની ઠગાઈ પ્રકટ કરવા 'પ્રગ્નબધુ'નો જન્મ આજથી લગભગ ૨૭ વર્ષ પહેલાં ૧૮૯૮માં થયો હતો. 'પ્રગ્નબધુ' ને પણ એ મંડળીઓ શામ, દામ અને દંડના પ્રયોગોથી હતી ભેવા મથી હતી, પરંતુ તેમનું કશું વળ્યું નહિ અને છેવટે તેમને થોડા વખતમાં મરણ પામવું પડ્યું. આવી મંડળીઓ પાછળ અમદાવાદના ગરીબ તથા મધ્યમ વર્ગના લોકોના હિતરો રૂપિયા હોનાઈ ગયા હતા. ત્યારપછી ૧૯૦૧માં 'ગુજરાતી પત્ર'નો જન્મ થયો, ૧૯૦૨માં નેશનલ કોંગ્રેસની ૧૮મી બેઠક મમદાવાદમાં ભરાઈ અને રાજકારી તથા સાંસારિક જાગૃતિના કાળ પ્રવર્ત્યો. ધરડાં થએલાં વર્તમાનપત્રો એ કાળમાં મરણ પામ્યાં અને 'પ્રગ્નબધુ' અને 'પત્ર' પછી 'જાનોતોજક', 'જૈન', 'રાજસ્થાન', 'Patriot', 'પોલીટીકલ ભોમીઓ', 'ગુજરાત વર્તમાન', 'નવજીવન', 'Young India', 'સ્વરાજ્ય', 'સદેશ', 'વીરશાસન', 'કચ્છ વર્તમાન' વગેરે પત્રો સ્થપાયાં, તેમાંનાં કેટલાક મરણ પામ્યાં છે. 'જૈન' મુખર્ચિ ગયા પછી બાવનગરમાં રિશ્વર થયું છે, 'પોલીટીકલ ભોમીઓ' હમણું જ મુખર્ચિ ગયું છે અને બાકીનાં પત્રો ચાલે છે; પરંતુ ઇસલાકાના પાટનગરનાં ગુજરાતી પત્રોએ જે સાહસો કર્યા છે અને ધંધાની ખીલવણી કરી છે, તેના પ્રમાણમાં ગુજરાતનાં પાટનગરના પત્રો પછાત છે.

હિંદુસ્તાનમાં પહેલવહેલું છાપખાનું કલકત્તામાં ૧૭૭૮માં અને મુંબઈમાં ૧૭૭૮-૭૯ માં

સ્થપાયેલું અને પહેલું વર્તમાનપત્ર કલકત્તામાં ૧૭૮૦માં 'બંગાળ ગેઝેટ'

ગુજરાતનાં બીજા.

અને આપણા ઇલાકામાં પહેલું પત્ર ૧૮૨૨માં 'મુંબઈ સમાચાર'

પત્રો.

સ્થપાયેલું; પરંતુ ઇલાકાનાં પાટનગરો કરતાં ઇલાકાનાં બીજાં શહેરો

સારી તેમજ માઠી અક્ષરોમાં જેમ હમેશાં પછાત રહે છે, તેમજ

અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા, ભરૂચ, રાજકોટ વગેરે ગુજરાત-કાઠિયાવાડનાં શહેરો વર્તમાનપત્રોના

ધંધામાં મુંબઈથી બહુ અંશે પહોંતી જ રહેલાં છે. સુરતમાં પહેલું વર્તમાનપત્ર ‘સુરત સભાચાર’ ૧૮૫૦થી પ્રસિદ્ધ થવા લાગ્યું હતું. ત્યારબાદ ‘દેશી મિત્ર’ ૧૮૫૦-૧૧માં સ્થાપાયું અને ત્યારે ‘ગુજરાત મિત્ર’, ‘સુરત સાહાગર’, ‘ગુજરાત દર્પણ’, ‘સર્વશ્રદ્ધા’ વગેરે જન્મ્યાં. વડોદરા વર્તમાનપત્રો સુરતથી પણ મોટાં સ્થાપાયાં હતાં અને જૂનાં પત્રોમાંનું એક માત્ર ‘સયાણવિભ’ હયાત છે. નવાં પત્રોમાં સુરતનાં ‘નવયુગ’, ‘અસહકાર’ તથા ‘સમાચાર’ અને વડોદરાનાં ‘નવગુજરાત’ કાંઈકે હીકે ફેલાયાં છે. ભરૂચમાં ‘ભરૂચ સમાચાર’ અને ‘ભરૂચ મિત્ર’ ચાલે છે. કાઠિયાવાડમાં જૂનું પત્ર ‘કાઠિયાવાડ ટાઈમ્સ’ છે અને તે રાજકોટ ખાતે ચાલે છે. વાર પ્રસિદ્ધ થવા લાગ્યું છે. નવાં પત્રોમાં ‘કાઠિયાવાડ એપીનિયન’ અને ‘સૌરાષ્ટ્ર’ જુદાં છે. મધ્યકાળનાં બીજાં અનેક વર્તમાનપત્રો આજે મરણ પામેલાં છે અને હાલનાં વર્તમાનપત્રો પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં અને પોતપોતાની દિશામાં રહી કામ કરી રહ્યાં છે. તેમના ધંધાકાર તરીકેના સાહસમાં મુંબઈનાં પત્રો જ આદર્શરૂપ હોય છે, પરંતુ કેળવણીના ફેલાવામાં, વર્તમાનપત્રોના વાચનના શોખમાં, વર્તમાનપત્રોને મળેલી સ્વતંત્રતામાં, જાહેર જીવનની રસિકતામાં, સેવાભાવમાં, વિચારોની ઉક્તિતામાં જેટલે અંશે જે જે ભાગો પહોંતી રહેલાં છે, તેટલે અંશે તે તે ભાગોનાં વર્તમાનપત્રો ખીસવણીમાં પડ્યાં છે, ફેલાવામાં સંકુચિત છે અને ધંધાની સાહસિકતામાં પડી સાવધાનતાથી પગલું ભરનારાં રહ્યાં છે.

ગુજરાતનાં વર્તમાનપત્રોની ખીસવણીમાં કેટલીક અડચણો તેમ જ અગવડો તેમની આડે આવતી રહી છે. ગુજરાતમાં વાંચવાનો શોખ હજી અદ્યતન ખીસી નથી જતા. એટલે કેટલીક અગવડો. અને મધ્યમ વર્ગમાં વર્તમાનપત્રો ખરીદીને વાંચવાની શક્તિ મર્યાદિત જ હોવાથી રાજકોટ, મોટાં અને અઘણાં પત્રોને પરંતુ કેસેજન મળવા પામતું નથી. આજ કારણથી ગુજરાતમાં દૈનિક પત્રો કાઢવાના જે અપ્તરા થયા છે તે અપ્તરા નિષ્ફળ ગયા છે. ગુજરાત સમાચાર રીતે ગરીબ પ્રાંત મનાતા નથી પરંતુ તેના ધનવાન અને મધ્યમ વર્ગ વચ્ચેનું અંતર ઘણું મોટું છે. જે ધનવાનો છે કિંવા ઉચ્ચ કેળવણી પામેલા છે તેઓ દૈનિક પત્રો વાંચે છે અને વાંચવાની જરૂર સમજે છે, પરંતુ તેઓને મુંબઈનાં અંગ્રેજી અને ગુજરાતી દૈનિકો યોગ્ય કક્ષામાં જ પહોંચતાં હોવાથી એ દરિદ્રાલોની વચ્ચે ગુજરાતમાં દૈનિક પત્રો નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે. મુંબઈની દરિદ્રતામાં ચડે તેવાં દૈનિકો જ્યારે ગુજરાતમાં જન્મે ત્યારે જ ગુજરાતનાં દૈનિકોને સફળતા મળે એવા જ નિષ્કર્ષ આજમુંબઈના અનુભવ ઉપરથી લીધે છે. સુરતનું દૈનિક ‘સમાચાર’, અમદાવાદમાં જન્મીને મરણ પામેલાં દૈનિકો, ‘અમદાવાદ સમાચાર’, ‘ગુજરાત ટાઈમ્સ’, અને ‘સ્વાજન’ તથા રાજકોટનું ‘કાઠિયાવાડ ટાઈમ્સ’ એ બધાંને આ અનુભવને અંતે જ દૈનિક પદમાંથી બ્રહ્મ થયું પડ્યું છે અથવા રામચરણ થયું પડ્યું છે. અમદાવાદમાં એકાદ વર્ષથી ‘સદેશ’ નામનું એક દૈનિકનું દૈનિક પત્ર પ્રસિદ્ધ થાય છે, પરંતુ દૈનિક પત્રના ગુણોની તેનામાં ખામી છે. અમદાવાદમાં કિંવા અર્થ કુટલ જનજીવ કરનારાં મધ્યમ વર્ગ ઉપર એક દૈનિકનું પત્ર અપાવવાની કલ્પના એ કાંઈ દૈનિક પત્રોના ગુણ ન હોય; પરંતુ એનું દૈનિક પત્ર આટલો વખત પણ ચાલે તે ઉપરથી એટલો નિષ્ફળ થઈ શકે છે કે ગુજરાતમાં સરતાં પત્રોને સ્થાન રહેલું છે અને સરતાની સાથે જ સુંદરતા મળે તો એ સુંદરતાની કદર પણ ગુજરાતના મધ્યમ વર્ગના લોકો કરે છે, પરંતુ સરતાપણ તેને માટે પહેલું આકર્ષણ છે; અને સમાજ કુટલસમિતિ હોય એ તો સ્વાભાવિક જ હોઈને મામગપાટા કે ખોટાં કુટલો આવી શકે, પરંતુ એવાં પત્રો ચિરંજીવી રહી શકતાં

નથી અને પત્રકારના ધંધાને માટે એ રીતિ બુદ્ધિસ્પદ નથી. ગુજરાતમાં દૈનિક પત્રની ખીલ-વણી માટે મુંબઈના જેટલી અનુકૂળતા પણ નથી અને ન્યુસ એજન્સીઓ પણ નથી.

ગુજરાતની બીજી અડચણ સ્થાનિક અમલદારો તરફના દબાણની હેતુ છે. હજારો પત્રો ઉપર હજારો અધિકારીઓનો કાયદેસર નહિ તે સ્વાભાવિક અંકુશ રજા સ્થાનિક અમલદારો કરે છે અને એવાં દબાણો પત્રોની ખીલવણીમાં હાનિકારક નીવડે છે. કેઈ છાપું કેઈ અમલદારની ખફગીને પાત્ર થતાં જ તેની સાથેના સરકારનો સહકાર બંધ થાય છે, સરકારી નોકરો એવું છાપું ખરીદતાં ગભરાય છે અને સરકારી ખર્ચો મેળવીને છાપવામાં પણ તેની સામે હરકતો નાંખવામાં આવે છે. પ્રેસ એક્ટના વખતમાં તે ગુજરાતનાં પત્રો સ્થાનિક અમલદારોની રહેમ ઉપર જ અવલંબી રજાં હતાં, અને એ કાયદાથી જૂનાં વર્તમાનપત્રોની ખીલવણી એ દસકા જેટલી પાછળ પડી છે તથા નવાં વર્તમાનપત્રો ગર્ભમાં જ મરી ગયાં છે. દેશનેતાઓની તથા વર્તમાનપત્રોની લડતથી અને સરકારે બતાવેલી સારી સમજથી પ્રેસ એક્ટનો અનિષ્ટ અંકુશ દૂર થયો છે, પરંતુ ગુજરાતનાં પત્રોની સ્વતંત્રતા ઉપર હજી કેટલોક અનિષ્ટ અંકુશ રજા છે એ તેમની ખીલવણીમાં અંતરાયબૂત થાય છે.

ગુજરાતમાં સંખ્યાબંધ દેશી રાજ્યો આવેલાં છે અને ગુજરાતનાં વર્તમાનપત્રોના ફેલાવા માટેનાં મોટાં ક્ષેત્રો એ દેશી રાજ્યો પણ છે. દેશી રાજ્યો વર્તમાનપત્રોથી છોડવાના ઉછેર માટે કસવાળી બૂમ નથી અને તેથી એ મોટા વિસ્તારમાં આગળની વેંટ ગણાય એટલાં જ પત્રો પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ વિસ્તારની

સેવા બળવવાની બાર અને કરજ જિટિશ હિંદનાં પત્રોને શિરે જ મોટે ભાગે રહેલાં છે, એટલું જ નહિ પણ દેશી રાજ્યોની પ્રજાની સેવાને માટે પ્રસિદ્ધ થનારાં ખાસ પત્રો પણ જિટિશ હિંદમાં જ પ્રસિદ્ધ થવાનું પસંદ કરે છે. 'કાકિયાવાડ સમાચાર', 'સૌરાષ્ટ્ર', 'કચ્છ-વર્તમાન' વગેરે પત્રો અમદાવાદ હલ્લામાંથી પ્રસિદ્ધ થાય છે અને પોતાના ખર્ચા કાર્યક્ષેત્રથી એટલે દૂર રહેવાનું પસંદ કરે છે તેનું કારણ દેશી રાજ્યોની પ્રતિકૂળ ભૂમિ વિના બીજું કશું નથી. પરંતુ જિટિશ હિંદમાં પ્રસિદ્ધ થતાં પત્રોનાં મ્હોં પણ સરકારે લોકમન તથા ધારાસભાઓની વિરુદ્ધ પડીને 'દેશી રાજ્યોના રક્ષણનો કાયદો' (Princes Protection Act) કરી બાંધી લીધાં છે અને તેને પરિણામે દેશી રાજ્યોની સેવા બળવવાની પૂરી નક જિટિશ હિંદનાં પત્રો પણ મેળવી શકતાં નથી. વર્તમાનપત્રોની સ્વતંત્રતા તેમને પાડી મેળવી આપવા માટે જ્યારે ૧૯૧૦ ના 'પ્રેસ એક્ટ' ને દૂર કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે તેના આ અનિષ્ટ અવરોધન જૂદા કાયદાનું રૂપ આપીને સરકારે આપણને તે સામે વાંધા ઉઠાવવાનું કારણ પૂરું પાડ્યું છે.

કેળવણીનું સર્વોત્તમ સાધન વર્તમાનપત્રો છે અને દેશમાંથી અજ્ઞાન, વહેમ વગેરે નાબૂદ થઇને બધાં ક્ષેત્રોમાં પ્રગ્વની સમજ સુધરવા બાબે તેમ કરવા ઇચ્છતા તાર અને ટપાલના દેશમાં વર્તમાનપત્રો માટેના ટપાલના તથા તારના દર સસ્તા હોવા બદલે. વર્તમાનપત્રો માટે ટપાલનો હાલનો દર એકાદામાં એકાદો પા આનાનો રાખવામાં આવ્યો છે, પરંતુ એ દરમાં જતાં વર્તમાનપત્રોના વજન વધારવામાં આવે, તે જ વર્તમાનપત્રો વધારે તથા સસ્તું વાંચન આપવાની અને પોતાનાં કદ વધારવાની સમજ મેળવી શકે. કેળવણીનું બીજું સાધન પુસ્તકો છે અને પુસ્તકોનાં

પેકેટો ઉપરના દર પણ ઘટાડવાની જરૂર છે, પરદેશમાં પ્રસિદ્ધ થતાં વર્તમાનપત્રો જેટલાં સસ્તાં હોય છે તેટલાં સસ્તાં આપણાં વર્તમાનપત્રો હોતાં નથી એવી ફરીયાદ ઘણી દિશાએથી કરવામાં આવે છે. આપણાં વર્તમાનપત્રોના ફેલાવો પરદેશી પત્રો કરતાં થોડો હોય છે અને તેના પ્રમાણમાં પાસ્ટેજના દર તેને માટે વધારે પડતો હોવાથી તે નબળાં નેટલાં સસ્તાં થઈ શકતાં નથી.

માહિત્યપ્રવૃત્તિમાં છેલ્લાં થોડાંએક વર્ષથી ગુજરાત સંતોષકારક તો નહિ પણ ઠીક આગળ વધતું જાય છે. વર્તમાનપત્રોમાં ગુજરાત જેટલું પછાત રહ્યું છે તેટલું ગુજરાતી માસિક પછાત તે માસિક પત્રોના સંબંધમાં રહ્યું નથી, જોકે બંગાળી બાપાનાં માસિક પત્રોની દરીકાઈમાં ઊભાં રહી શકે તેવાં અને તેટલાં માસિક પત્રો હજી ગુજરાતી બાપામાં નથી. ૭૦ વર્ષનું જૂનું ‘યુદ્ધ પ્રકાશ’, ‘સુબોધ’ અને ‘ગુજરાત શાળાપત્ર’, ‘મધ્યકાળમાં જન્મેલાં ‘વસંત’, ‘વૈદ્યકદંપતર’ તથા ‘સુંદરી સુબોધ’ અને નવીન યુગમાં જન્મેલાં શારદા, કુમાર, સાહિત્ય, આરતી, યુગધર્મ, પુરાતત્ત્વ, કૌમુદી. સાપ્તરમતી. બાળમિત્ર, જ્યોતિ, બાગ્યોદય, વગેરે સામયિક પત્રો તેમ જ સંખ્યાબંધ કોમી પત્રો ગુજરાતમાં અત્યારે પ્રસિદ્ધ થાય છે. ગુજરાતની બહાર એટલે સુબોધમાં અને કલકત્તામાં પણ ગુજરાત, નવચેતન, સમાસોચક, સમાજ ઇવન, જ્ઞાનવંચક, ઇન્દ્રિય માસિક પત્રો છે; તેમાંનાં કેટલાંક સચિત્ર પત્રો પણ છે; છતાં જૂનાં વિજ્ઞાન વિદ્યાસ, સુદર્શન, જ્ઞાનમુખ, ચંદ્ર, મહાકાશ, બ્રહ્મ વગેરે માસિકોની ખોટ આત્મનિઃ વિદ્યાપ્રેમી ગુજરાતીઓને પણ જણાય છે. ખૂબી. આ દિશાએ ગુજરાતને જેટલી પ્રગતિ કરી છે તેટલી વર્તમાનપત્રોની દિશાએ તેણે કરી નથી.

છતાં ગુજરાતના પત્રકારો નિરાશ નહિ થાય એવી મને ખાતરી છે. વચમાં ઉપનયમ થયેલું નિરંતરતાદક વાતાવરણ હવે ગયું છે અને કન્સાદક વાતાવરણમાંથી ગુજરાત પસાર થાય છે એટલે વર્તમાનપત્રો મજબૂત પગલે આગળ વધે છે અને વધ્યાં જશે. તેમની ફરજેત બહુવિધ છે, નવીન પ્રગતિ તેઓમાં બહુ ખામીઓ જુએ છે, તેમની ન્યૂનતાઓનું તેમને બાન છે, છતાં તેઓ આગળ વધ્યા કરશે એવી મને આશા છે. એક દિશાએથી તેમને પુટ થયેલાં જોવાની આશા દર્શાવવામાં આવે છે, બીજી દિશાએથી તેમને ચુક બાપાવાળાં પ્રસિદ્ધ થતાં જોવાની અભિલાષા દર્શાવવામાં આવે છે, ત્રીજી દિશાએથી તેમને છેલ્લામાં છેલ્લા સમાચારવાળાં-અપ-ટુ-ડેટ કરવાની માંગણી કરવામાં આવે છે અને ચોથી દિશાએથી પૂછવામાં આવે છે કે ચિત્રકળા તથા છાયાકળા આટલી આગળ વધી છે છતાં તમે તમારા પત્રમાં ચિત્ર કેમ આપતા નથી ? ઇલાકાના પાટનગરનાં પત્રો આ ખામીઓ દૂર કરવાને જેટલાં સાધન ધરાવે છે તેટલાં સાધન ગુજરાતનાં પત્રોને ધર્યાંમણે નથી અને તેથી અભિલાષા હોવા છતાં તેમની અતિ કુદ્દિલ જરૂરી જાય છે. પત્રોને મોંઘાં ન થવા હેતોં મોટા કદનાં કરવા માટે તેનો ફેલાવો વધવાની જરૂર રહે છે અને વાચનનો શોખ પ્રજામાં ધીમે ધીમે વધે છે, બાપાશુદ્ધિ એ કાંઈક અર્થમાં છે તેવાં એ દિશાએ ગુજરાતનાં પત્રો સામેની ફરીઆદો પ્રમાણમાં થોડી છે, છેલ્લામાં છેલ્લા સમાચાર મેળવવાનાં ખાનગી સાધનો ગુજરાતનાં પત્રો વધારતાં જાય છે અને પત્રોને સચિત્ર કરવાનું કાર્ય હવે કેટલાંક સ્થળોને માટે સુલભ થતું આવે છે : ઉત્તરવળ બાવીની આશ્રામાં એ આજનાં પણ સોનેરી કિરણો છે. આગળ વધવા માટેના ગુજરાતનાં પત્રોના આદર્શો તેમનાં વસિલ

૧૭૭૨

૬

ભાષિયા છે, અને આગળ વધવાના હેતુથી ચર્ચા કે ઉદ્ઘોષ કરવા માટે અમારું નાનું તેમજ બાળક મંડળ પણ આ રીતે સાધનભૂત બને છે. એ જ બાળક મંડળે આજે તમોને ધંધાની ખીસવણી કરી આગળ વધવાની ચર્ચા તથા વિચારોની આપણે કરવા માટે અને એક બીજાને મળી પરિચયમાં વધારો કરવા માટે અત્ર નિમંત્રણ છે. અમારાં વડીલ પત્રો અને પત્રકારોને અમે અમારા અનુભવ નિવેદન કરીએ અને એમના અનુભવોની કથની-માંથી અમે કાંઈક શીખીએ: એવા વિચારવિનિમયથી એકને લાભ થાય એટલું જ નહિ પણ દેશને તથા વર્તમાનપત્રો વાંચનારી આલમને પણ લાભ થાય એવી અભિલાષા સાથે આજે આપણે એકત્ર મળીએ છીએ. વર્તમાનપત્રોની દુનિયામાં આપણું એક સ્થાન છે, આપણામાં ન્યૂનતાઓ છે, ધંધાની ખીસવણીમાં અનેક પ્રકારની કુદરતી અને કૃત્રિમ હરકતો પણ નડે છે, એમાંની કેટલીક હરકતોના ઉપાયો આપણી મેળે આપણે કરી શકીએ, કેટલીક હરકતોના ઉપાયો ભાષિ-યંધ પત્રકારોના સહકારથી આપણે કરી શકીએ અને કેટલીક હરકતોના ઉપાયો આપણે રાજ્યસત્તાદ્વારા પણ કરાવી શકીએ. આ ત્રણ પ્રકારના કાર્ય માટે આપણે એકત્ર મળીને ભાષિયંધ પત્રકારોએ પોતાના નિબંધોમાં જણાવેલા પોતાના અનુભવો અને વિચારોથી માહિત-ગાર થઈશું, પરસ્પરના સહકારવટ કાંઈ વ્યવહાર કાર્ય કરવાની જરૂર જણાતાં તેમ કરવાના નિશ્ચયપર આવીશું અને રાજ્યસત્તા પાસેથી આપણે આપણા નિશ્ચયદર્શક ઠરાવોવટ આપણી હરકતો નિવેદન કરીને હકોની માંગણી કરીશું, તો મને આશા છે કે આપણી શરૂઆત આપણે સારી રીતે કરેલી લેખારો.

આ પ્રકારનાં કાર્યોમાં આપણને માર્ગદર્શક થઈ પડે એવા પ્રમુખની જરૂર હોય એ સ્વા-ભાવિક છે. જેનો અનુભવ હાંમે અને બહુવિધ હોય એટલું જ નહિ પણ પ્રમુખની પસંદગી. જેણે એક ચુનંદા પત્રકાર તરીકે નામના મેળવી હોય તેવા જ પ્રમુખની પસંદગી પ્રસંગોચિત થઈ પડે અને તેથી અમારા મંડળે એ પદ માટે આપણા જૂનામાં જૂના અને સૌ વયના જુદા યુજરાતી દૈનિક ‘મુંબઈ સમાચાર’ ની લગભગ અર્ધી કારકાર્દી જેમના હાથ હેઠળ પસાર થઈ છે અને જેમણે જુદા વયે પણ એક નવું દૈનિક પત્ર ‘સત્યમિત્ર’ કાઢીને પોતાની માનસિક જુવાની તથા ઉત્સાહ બતાવી આપ્યાં છે એટલું જ નહિ પણ પત્રકારનાં ઉત્સાહ તથા સાહસ કેવાં વ્યવસંત હોવાં જેમણે તેનું દર્શન પૂરું પાડ્યું છે, તે શેઠ મહેરજીભાઈ પાલનજી માદનને પસંદ કર્યાં છે અને મને સંપૂર્ણ આશા છે કે તેમની આગેવાની હેઠળ આપણે આપણા સમારંભ સફળ કરવા ભાગ્યશાળી થઈશું.

ઠાકોરલાલ પરમેશ્વરાય ઠાકોર

પ્રમુખ, સ્વાગતમંડળ,

યુજરાતી પત્રકાર પરિષદ-અમદાવાદ.

પ્રજ્ઞાપત્તિ પ્રીતિ વક્તે, જોવાની પોતા, આડિયા, અમદાવાદમાં સી. એમ. મોદીએ
જાણું અને 'મુજરાત પત્રકાર મંડળ' - અમદાવાદના મંત્રીઓ હીરાલાલ શ્રીવાવનદાસ પાશંખ
તથા ચીમનલાલ મોદનલાલ મોદીએ તે જ સ્થળેથી પ્રસિદ્ધ કર્યું. તા. ૧-૧૧-૨૪, પ્રત ૫૦૦.

